UDK 811.163.6’373
Andreja Legan Ravnikar
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani

IZSAMOSTALNIŠKE KRŠČANSKE TERMINOLOŠKE TVORJENKE V RAZVOJU SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

V razpravi je predstavljena besedotvorna tvorba samostalniških krščanskih terminov z besedotvorno podstavo iz samostalnika. Ugotavljali smo tvorbene postopke in modele. Znotraj besedotvornopomenskih kategorij smo po produktivnosti tvorbe in pogostosti rabe razvrščali enakofunkcijske obrazilne morfeme terminoloških tvorjenk od srede 16. do srede 19. stoletja. Kombinirali smo sinhroni in diahroni metodološki pristop.

The article presents the word formation of nominal Christian terminology with the derivational base from nouns. The author analyzed the derivational processes and models. In the framework of derivational categories she categorized isofunctional derivational morphemes in the terminology from the mid-16th to the mid-19th century by their derivational productiveness and frequency of use. She combined synchronic and diachronic methodological approaches.

Ključne besede: krščanski termini, zgodovinsko besedotvorje, izsamostalniški samostalniki, obrazila

Key words: Christian terminology, historical linguistics, nouns derived from nouns, affixes

0 Predmet dane jezikoslovne analize je besedotvorna tvorba krščanskih, predvsem liturgičnih terminov, ki jih v smislu privzdignjenosti nad vsakdanjim sporočanjem uvrščamo med prvo knjižno besedje in najstarejše v pisni jezik preneseno slovensko strokovno izrazje. Zaradi obilice gradiva in raznolike problematike se bomo omejili na samostalniške tvorjenke z besedotvorno podstavo iz samostalnika. Ugotavljali bomo besedotvornopomenske kategorije in enakofunkcijske obrazilne morfeme krščanskih terminoloških tvorjenk. Zanima nas, kateri tvorbeni postopki so bili najbolj produktivni in kakšno frekvenco v besedilih iz različnih zgodovinskih obdobij (poudarjamo omejen korpus!) izkazujejo tvorjenke z bolj in manj rodnimi obrazilnimi morfemi. Na podlagi predhodnih raziskav[1] lahko sklepamo, da so se večje izmenjave obrazilnih morfemov v besedotvornem sistemu krščanskih terminov dogajale v obdobju enotenja slovenske knjižne norme. To bi bilo potrebno raziskati na dovolj reprezentančnem korpusu krščanskih tvorjenk iz verskih priročnikov, ki so bili izdani v 2. polovici 19. stoletja. Zakonitosti besedotvornega razvoja dane kategorije je namreč mogoče ugotoviti šele

[1] M. Orožen (1980: 31) je opozorila na razhajanje med knjižnim, narečnim in pogovornim (govorjenim!) besedotvornim sestavom, ker se je knjižni oddaljeval od sistema v govorjenem jeziku. Razlike v besedotvorni tvorbi v osrednjem in vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku z različicama se kažejo predvsem v delih A. M. Slomška, ki je prvi skušal v osrednjem knjižnem jeziku uveljaviti nekatere besedotvorne in besedne posebnosti vzhoda. Naslanjal se je na besedno dediščino in knjižne tvorjenke Gutsmana, Jarnika in Ravnikarja, prispeval štajerske posebnosti in upošteval osrednjeslovenske.

na podlagi diahroničnega besednega gradiva, ki omogoča pravilno vrednotenje pojavov v sinhroniji (Orožen 1968: 212).[2]

0.1 Terminološko jezikovno gradivo smo zbrali iz osnovnih katoliških in protestantskih verskih priročnikov v tristoletnem razvojnem loku (gl. vire). Upoštevali smo tudi rokopisne vire, od Brižinskih spomenikov do več stoletij mlajših ohranjenih molitvenih obrazcev. Evidentirali smo preko 1000 krščanskih, povečini obrednih ali liturgičnih netvorjenih in tvorjenih terminov (vsakih je približno polovica).[3] Gradivo je bilo izpisano po metodi izbirnega izpisa s sobesedilom, kolikor ga je bilo potrebno zajeti za razumevanje pomenske podobe ali vsaj prepoznavanje terminološke rabe vsakokratnega termina. S prvim branjem in podčrtavanjem ter z drugim branjem istih besedil, kar je predstavljalo nekakšen kontrolni presejalni test, smo se trudili označiti in zabeležiti vsak krščanski termin. To je bilo zahtevno opravilo, saj kljub ustaljenim merilom[4] ni bilo vedno lahko postavljati meje med neterminološko in terminološko rabo določenega izraza. Kot nepogrešljiv vir za razvrščanje terminoloških tvorjenk po besedotvornih pomenih in obrazilnih morfemih se je ponovno pokazalo sobesedilo[5].

[2] Trubačev (*Sinhronija, diahronija – und kein Ende …* (*Marginalii po russkomu istoričeskomu slovoobrazovaniju*, 1994: 19) opozarja na dejstvo, da je besedotvorje, kot pove ime sámo, proces, kar pomeni, da ne sodi dosti v območje sinhronije – to je lahko le nek interval, opis. Sinhronija se po njegovem nejasno razločuje od diahronije. Pri raziskovanju se zavzema za tretjo pot: kompromis, kot ga izkazuje slovarska praksa. Prepričan je, da ni potrebno govoriti o besedotvornem sistemu, ker sistem predstavlja nespremenljivost, ki ne dopušča večne spremenljivosti jezika. Lahko govorimo le o elementih oz. fragmentih sistema in sistematičnosti, ki nastaja v novih, spreminjajočih se okoliščinah. Trubačev se zavzema za integrirano metodo preučevanja besedotvorne tvorbe, ki zajema razvojno primerjavo (v različnih obdobjih), notranjo rekonstrukcijo (izvor) in strukturno metodologijo; vključuje tudi primerjavo z drugimi slovanskimi jeziki.

[3] Gradivo je bilo zbrano že pred časom za potrebe doktorskega dela. Prim. disertacijo avtorice *Obredna terminologija v razvoju slovenskega knjižnega jezika* (Od Brižinskih spomenikov do ustalitve enotne knjižne norme sredi 19. stoletja), 2001/2002, mentorica prof. dr. Martina Orožen s Filozofske fakultete v Ljubljani, somentor prof. dr. Marijan Smolik s Teološke fakultete v Ljubljani.

[4] V mislih imamo nekatere lastnosti terminov, ki so izpostavljene kot zaželene: enopomenskost (en pojem – en leksem), ki je tudi pri terminološki leksiki zaradi pomenskih prenosov težko dosegljiva, vsak termin je natančno definiran in opredeljen v odnosu do drugih, motivirani termini so povezani med seboj, sposobnost izpeljave enega termina iz drugega omogoča nastanek terminoloških besednih družin, sistemskost termina glede na sistem pojmov in sistem jezikovne strukture, besedotvorni morfemi se lahko specializirajo za izražanje določenih pomenov ipd. F. Novak (2004: 237–239) je v evangelijskih odlomkih o Kristusovem življenju in delu, v berilih, molitvah in psalmih ugotavljal, da imamo v slovenski protestantski književnosti veliko podatkov o pomenih liturgičnih izrazov. Razlage med avtorji se lahko razlikujejo precej ali le v kaki pomenski sestavini; razlagalci govorijo o tem, kaj beseda v tistem besedilu pomeni. To je besedilni pomen besede, ki je nekoliko drugačen kot slovarski pomen. Na podlagi postil in razlag je Novak ugotavljal, da so tako rekoč vse polnopomenske besede v liturgičnih besedilih liturgični izrazi. Njihov pomen lahko globlje ali bolj površinsko dojemamo, kar je odvisno od zmožnosti uporabnika, npr. pomen izrazov *oflica*, *shribe*, *Betleem*, *gobe*, *flepac*, *barka*.

[5] M. Merše (1989: 150–155) je na konkretnih zgledih dokazovala, da k pravilni določitvi skladenjske podstave usmerja tudi sobesedilna presoja tvorjenke. Istočasno mora skladenjski opis, če je sinonimen tvorjenki, vzdržati preizkus sobesedilne zamenjave, npr. glagol *prašiti* je mogoče skladenjsko razvezati le z zvezo *delati praho*, ker samo ta lahko pomensko enakovredno nadomesti Dalmatinovo rabo glagola *prašiti* v stavku: "*Orje li, ali praſhi, ali dela li en Orazh ſvojo vſelej k'ſetvi*" (II, 11b). Pravilnost sinhrono določene skladenjske podstave je preverjala s sinonimnimi opisi, določala pa jo je tudi posredno – s sinonimnimi opisi parne, običajno vidsko ali pomensko komplementarne možnosti, npr. *delati rane – storiti rane*, *dati lon – prejeti lon*.

Poleg sinhronega pristopa smo za prepoznavanje tvorbene motivacije uporabljali tudi diahrone postopke.[6] Iz zgodovinskih besedilnih virov smo ugotavljali še besedotvorno prilagajanje prevzetih tvorjenih terminov slovenskemu jeziku in vpliv narečnih besedotvornih sistemov na tvorbo krščanskih terminov v pokrajinskih knjižnih različicah 18. in prve polovice 19. stoletja[7]. Sobesedilo je postalo tudi merilo za preverjanje, ali so splošni izrazi s terminologizacijo postali stilno nezaznamovani (prim. besedotvorni pomen obrazilnih morfemov pri modifikacijskih izpeljankah). Rezultat jezikovne analize je relativno popolna zbirka osnovnega besedišča krščanske terminologije od oblikovanja knjižnega jezika sredi 16. stoletja do normiranja novoslovenskega knjižnega jezika sredi 19. stoletja.

0.2 V končni fazi priprave gradiva smo iz terminološkega besedja poiskali tvorjene termine in po sodobni metodi pretvorbe v sinhrono določeno skladenjsko podstavo[8] izločili samostalniške tvorjenke z besedotvorno podstavo iz samostalnika. V tej fazi dela smo ugotovili, da so se nekatere terminološke tvorjenke zaradi velike časovne oddaljenosti leksikalizirale skoraj do stopnje, ko je težko razpoznati prvotno tvorbeno motivacijo.[9] Pri prevzetih terminih, ki jih je med izsamostalniškimi tvorjenkami veliko, je tudi ugotavljanje smeri motivacije in stopenjskosti tvorbe lahko precej oteženo. Poglejmo si primer. Ali so naši predniki iz nemščine najprej prevzeli termin *prediga*,

[6] V. N. Nemčenko (*Ponjatie sposoba slovoobrazovanija s diahroničeskoj i sinhroničeskoj toček zrenija,*1994: 29–30) je prepričan, da za jezikovno diahronijo obstaja veliko definicij. Ena od njih je, da gre za zgodovinsko zaporedje razvoja jezikovnih pojavov. Diahronija v besedotvorju je zgodovinski proces tvorbe novih besed, je proces razvoja besedotvornega sistema v danem jeziku na podlagi postopne izmenjave danih dejstev z drugimi. Sinhronija je del objektivne realnosti, izvzete iz razvojne danosti. Ne upošteva spremenljivosti; sem spadajo le količinske spremembe jezikovnih dejstev, ne pa razvojni potek od enega jezikovnega pojava do drugega.

[7] To je predmet raziskovanja zgodovinske dialektologije, ki ugotavlja teritorialno rabo oz. razširjenost besedotvornih vzorcev, sprejetih iz narečij v pokrajinske knjižne različice preteklih dob. B. Rajh (1998, 2002) med drugim popisuje besedotvorne značilnosti enega od slovenskogoriških govorov (severozahodnoprleški govor) in vzhodnoštajerskega knjižnega jezika, ki se je oblikoval na tej narečni osnovi in se uveljavil na ozemlju med Muro in Dravo. Knjižnojezikovna različica se je uresničevala v slovstvenih delih oz. odmevala v jezikoslovnih spisih Leopolda Volkmerja, Petra Dajnka, Antona Murka in Jožefa Muršca. Iz prikaza značilnih obrazilnih morfemov iz sodobnega narečnega gradiva in popolnih izpisov iz Dajnkovega besedotvornega gradiva (avtorica članka je primerjala samostalniške tvorjenke s podstavo iz glagola, pridevnika in samostalnika, Rajh 1998: 102–123) je razvidno, da so postopki tvorbe in izbor obrazilnih morfemov v narečju vplivali na pokrajinsko knjižno besedotvorno tvorbo, toda besedotvorni vzorci, njihova produktivnost in pogostost rabe se le deloma prekrivajo.

[8] Upoštevali smo teoretične in metodološke dosežke sodobnega slovenskega besedotvorja. Začetnik tvorbeno-pretvorbene metodologije je J. Toporišič. Razvil je teorijo besedotvornega algoritma, ki je s popisom zgledov knjižne besedotvorne tvorbe predstavljena v poglavju o besedotvorju v izdajah *Slovenske slovnice* v letih 1976, 1984 in 2000. Deloma različno je metodologijo razvila A. Vidovič - Muha, ki postavlja besedotvorni pomen v pretvorbeno zvezo s propozicijo povedi, kar je natančno predstavila v monografiji *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženk* (1988).

[9] Diahrona interpretacija ne sovpada vedno s sinhrono motivacijo. Tudi obilje tvorjenk je treba obravnavati na poseben način; predpostavljamo lahko večkratne pojavitve ene in iste besede iz različnih besed. Zgodovina besedotvornih obrazil se opira na klasično praslovansko besedotvorje. Tradicijo morfemskega opisa slovenskega zgodovinskega besedotvorja predstavlja Bajec v delu *Besedotvorje slovenskega jezika I, II, III*.

pridiga, vzhšt. *predga* (nem. Predigt, srvn. Predige, bredige), v drugi fazi poslovenili obrazilni morfem in iz njega izpeljali termin *pridigar*? Ali pa je termin *pridigar* izglagolska tvorjenka, morda so ga sprejeli neposredno iz nemščine (nem. Prediger), kjer se je tvorbeni postopek že izvršil, in poslovenili priponsko obrazilo? Je izpeljanka *pridigarstvo* prvo- ali drugostopenjska tvorjenka? Pri ugotavljanju izhodiščnih besed oz. motivirajočih terminov[10] smo upoštevali etimološke in zgodovinske slovarje, priročnik o prevzetih besedah v slovenskem jeziku ter gradivske zbirke z izdelanimi alfabetariji (gl. literaturo).

1 Nemodifikacijske tvorjenke

1.1 Izsamostalniške terminološke tvorjenke smo najprej razvrstili v dve obsežni skupini: nemodifikacijske in modifikacijske tvorjenke. Ko smo tvorjene termine razvrščali po besedotvornih pomenih in enakofunkcijskih obrazilnih morfemih, ki so bili lahko večpomenski, smo ugotovili, da je temeljni znotrajjezikovni razlog oblikovanja terminoloških tvorjenk tvorba po analogiji. Modeli besedotvorne tvorbe so ne glede na besedotvorni pomen tvorjenke vsebovali obrazilne morfeme, ki jih je jezik praviloma poznal iz splošnega izrazja. Iz primerjalne analize se da izluščiti enega ali dva besedotvorna vzorca z visoko produktivnostjo tvorbe znotraj posameznega besedotvornega pomena. Ta posebnost je potrjena tudi pri izglagolskih terminoloških tvorjenkah (Legan Ravnikar 2005). Če se je tvorbeni postopek prevzetega termina izvršil v tujem jeziku, so prevajalci priponski obrazilni morfem praviloma podomačevali, predponskega pa kasneje lahko tudi prevajali.

1.2 Med nemodifikacijskimi izsamostalniškimi tvorjenkami prevladujejo navadne izpeljanke. Malo je zgledov krščanskih terminov, ki so tvorjeni iz predložne zveze – še ti so značilni za eno besedotvornopomensko kategorijo – in za medponsko-priponsko zlaganje. Višjo frekvenco izpričujejo zloženke z enomorfemskim medponskim obrazilom, pri katerih se je tvorbeni postopek zgodil v nemščini, npr. *fajmošter*. Po danem besedotvornem modelu so pisci tudi prevajali termine po morfemih, npr. *almožnodajanje*. Največ tovrstnih zloženk je bilo v knjižnem jeziku 16. stoletja; posamični primeri so v gradivu izpričani do konca 18. stoletja. Sklapljanje se je izkazalo za neproduktiven tvorbeni postopek, toda teh nekaj primerov, npr. *očanaš*, je bilo v liturgičnem jeziku pogosto rabljenih.

1.2.1 Izsamostalniške tvorjenke z besedotvornim pomenom lastnosti, stanja, povezave s čim

1.2.1.1 Izpeljanke s priponskim obrazilom *-stvo* in besedotvornima različicama *-štvo* in *-čtvo* (oboje *-tvo*)

Besedotvorni pomen lastnost, stanje oz. dejavnost, povezava s čim izražajo različna priponska obrazila. V terminološki rabi je prevladoval tipični slovenski obrazilni mor-

[10] V primeru prvostopenjske tvorbe se iz motivirajočega termina (netvorjenke) tvori motivirani termin (tvorjenka). Pri večstopenjskih tvorjenkah so motivirajoče besede tvorjenke predhodne stopnje, motivirane pa izvedenke iz njih.

fem za tvorbo abstraktnih samostalnikov *-stvo* z različicama *-štvo* in *-čtvo*. Priponski morfem je večpomenski. Pomenski prehod po metonimičnem pomenskem prenosu se je izvršil zgodaj – v kraj, kjer je kaj. Tretja pomenska kategorija je zbirnost (kolektivnost). Dva krščanska termina z večpomenskim obrazilnim morfemom *-stvo* sta bila potrjena že pred tisočletjem v Brižinskih spomenikih:[11] *vzmastvo* 'nečistost' in *cesarstvo* 'božje kraljestvo'. Pri protestantskih piscih je zgledov terminov in njihovih različic neprimerno več: *aposteljstvo* in *apostolstvo*, *bogastvo* (nepalatalizirano bogəstvo[12] < Bog), *clovestvo* (izpričani sta že pridevniški različici cloveski in človeški), *dečelstvo* in (redko) *dekelstvo*, *farstvo*, *jogrstvo*, *hlapčestvo*, *ključarstvo*, *nunstvo*, *predigarstvo* in *pridigarstvo*, *vdovstvo* in *vduštvu*[13]. Produktivnost danega besedotvornega vzorca se izkazuje tudi pri področnem besedju tega časa, npr. *purgarstvo*, *šafarstvo*, *vevodstvo*. Za 16. stoletje, ko se je področje rabe slovenskih krščanskih terminov občutno razširilo, besedotvorna dejavnost pa je postala zelo živahna, je značilna nepremenjenost besedotvorne podstave in/ali priponskega obrazila tvorjenke. Opaziti je, da so protestanti neradi spreminjali besedotvorno podstavo, da ne bi zabrisovali tvorbene motivacije. Zapisovali so *gospodstvo* in *gospostvo*, *krstčanstvo* in *krščanstvo*. Raje kot besedotvorno podstavo so premenili obrazilni morfem, npr. *menihstvo* in *menihštvo*, izjemoma je izpričan izraz s premeno končnega soglasnika podstave *meništvo*. Besedotvorna različica *-štvo* se pojavi tudi, ko se na morfemskem šivu izvršita glasovni premeni prilikovanje in zlitje, npr. *papeštvo*. Posebno zanimiva je obrazilna različica *-čtvo*, značilna za tvorbeno ustvarjalnost protestantskih piscev. Razširila se je na poimenovanje abstraktnih pojmov na različnih življenjskih področjih, npr. *človečtvo*, *detečtvo*, *divičtvo*, (*vdivištvo*) in *poročtvo*, *svačtvo*. Priponski različici *-štvo* in *-čtvo* lahko združimo pod enim obrazilnim morfemom *-tvo*, vendar smo z ločeno obravnavo želeli opozoriti na razvojne okoliščine terminološke tvorbe.[14]

V dobi protireformacije je pojav nepremenjenosti ali delne glasovne premenjenosti v podstavi postopno izginjal, npr. zapisovali so le *krščanstvo*, toda *človestvo* (Vorenc-Kastelčev slovar!). Obrazilna različica *-čtvo* je sovpadla s *-štvo*: od 17. stoletja dalje

[11] A. Vidovič Muha (1989) je razvrstila tvorjenke vseh polnopomenskih besed iz Brižinskih spomenikov na nemodifikacijske in modifikacijske. Samostalniške tvorjenke je razdelila na izglagolske, izpridevniške in izsamostalniške; na enak način je razvrščala tudi pridevnike in glagole. Tvorjenke je evidentirala po besedotvornih pomenih in pripadajočih obrazilnih morfemih. Posebej je predstavila zglede tvorjenk iz predložne zveze in sklopov. Na podoben način smo terminološke tvorjenke razvrščali tudi v pričujoči razpravi.

[12] Bajec (1952: 64) je opozoril, da je bila težnja po ohranitvi obrazila tako velika, da se je za lažji izgovor vrinil ə, ki so ga zapisovali z *-a-*, na vzhodu pa z *-e-,* npr. *božastvo* (Murko *božestvo*), *človečastvo*, *proročastvo*, *veličastvo* (Murko, Dajnko *veličestvo*).

[13] Zgledi tvorjenk so z manjšimi izjemami, največkrat pri navedbah iz Slovarja stare knjižne prekmurščine, načeloma poknjiženi zaradi obilice realiziranih variantnih zapisov pri istem piscu, kaj šele v različnih dobah. Akcent ni zapisan. V posamičnih primerih se zdi delna jezikovna prilagoditev današnji knjižni normi bolj upravičena, npr. »*Inu potehmal ta Hudizh, ie uſi Boshy praui Ordningi inu poſtaui ſouurash, ſuſeb timu Sakonu,* Vdushtuu *inu diuizhtuu*« (TO 1584, 136b).

[14] Morfemski prikaz tega obrazila se je dostikrat razhajal. Toporišič (2000) beleži tvorjenke na *-stvo*, različice na *-štvo*, ki so nastale po glasovnih premenah, pa razvršča v kategorijo tvorjenk s priponskim obrazilom *-tvo*. Uvedbo obrazilne različice *-tvo* podpira tudi iz besedotvorne teorije znano priporočilo, da morfemsko mejo, če je le mogoče, pomaknemo v korist korenskega morfema, npr. *ubog-* + *-stvo* > *uboš-tvo*; podobno se zgodi, če se srečata dva obrazilna morfema in se meja premakne v korist predhodnega obrazila, npr. *potepuh-* + *-stvo* > *potepuš-tvo* (Stramljič Breznik 2004: 176).

je dosledno izpričan termin *divištvo* namesto protestantskega *divičtvo.* Terminološki fond se je dopolnjeval z novotvorjenkami, kot *bogstvo*, *krivoverstvo*, *maštvo* (maša), *mašništvo* (mašnik), *škofovstvo*. Sopomenke z drugačno tvorbeno motivacijo so stopile v konkurenco z obstoječimi, npr. *kristjanstvo* (kristjan) in *krščanstvo* (krst).

Motivacija tvorbe in nepremenjenost obrazila *-stvo* sta se ohranjala tudi s podaljšanjem osnove,[15] kar je pri posameznih zgledih zaslediti v prekmurskih nabožnih besedilih 18. stoletja (gl. vire), npr. *bolvanstvo*, *bojstvo* (< bogstvo), *božanstvo*, *gospodstvo* in *gospostvo*, *krstšanstvo* in *krščanstvo*, *kurvejstvo*, *popovstvo*, *robstvo*, *svedokstvo* in *svedostvo*, *vdovstvo*. Naraščajoča produktivnost tvorbenega vzorca je v prekmurskem knjižnem jeziku razvidna iz seznama besed za odzadnji slovar stare knjižne prekmurščine, pri katerem je Vilko Novak (1988) upošteval 25 jezikovno, avtorsko in vsebinsko najznačilnejših del prekmurskih piscev iz obdobja 1715–1914. V gradivu najdemo še vsaj naslednje krščanske termine: *apoštolstvo*, *dühovstvo*, *človejstvo* in *človečanstvo*, *gmajnstvo*, *jeretinstvo*, *katoličanstvo*, *naslednistvo*, *papinstvo*, *pišpekstvo* (pišpek 'škof'), *preklenstvo* in *preklestvo*, *prorostvo* in *proročanstvo*, *svedočanstvo*, *vdovinstvo* in *vdovstvo*, *verstvo*, *zveličastvo*.[16] Z obrazilnim morfemom *-štvo* so se tvorili termini, kot *almoštvo*, *divištvo*, *kurvejštvo*, *siromaštvo*, *svedoštvo*, *vučeništvo*. Tudi v vzhodnoštajerski knjižni različici (Dajnko, Muršec) termini s priponskim obrazilom *-stvo* in različico *-štvo* dokazujejo produktiven tvorbeni model abstraktnih samostalnikov, npr. *duhovstvo 'duhovščina'*, *katoličanstvo*, *osobstvo*, *podslužništvo*, *poganstvo*, *služništvo*, *strežništvo*, *vratarstvo*, *zarotništvo*.[17] Terminološke tvorjenke z obrazilnim morfemom *-čtvo* se pojavljajo v Dajnkovem nabožnem slovstvu, npr. *človečtvo*, *divičtvo*, *svedočtvo* (v drugih katekizmih vzhšt. *svedostvo*), *vračtvo*, čeprav v severozahodnoprleškem govoru ta obrazilni morfem ni potrjen (Rajh 1998: 119). V nasprotju z Dajnkom pri Muršcu, verjetno pod vplivom narečne podstave knjižne različice, raba niha, kajti v obrednem priročniku za katoliške duhovnike (1850) se pojavljata besedotvorni različici na *-čtvo* in *-štvo*, npr. *človečtvo* in *človeštvo*, *divičtvo* in *divištvo*.

1.2.1.2 Izpeljanke s priponskim obrazilnim morfemom *-ija*

Pomen lastnosti ali stanja izkazuje prevzeti obrazilni morfem *-ija*, ki se med krščanskimi tvorjenkami potrjuje kot večpomenski, in sicer v besedotvornem pomenu povezava s čim in kraj, kjer je kaj. Poslovenjen morfem *-ija* (po posredništvu srvn. *-ie*, Bajec 1952: 19) se je največkrat pripenjal na prevzeto besedotvorno podstavo. Izrazi

[15] Breznik (1982: 335) je v zvezi z glasovno premeno, po kateri se *d*, *t*, *s*, *z* pri *-ski* spreminja v *š -ški*, opozoril na slovensko posebnost, ki jo drugi slovanski jeziki komaj poznajo. Da bi besedotvorna podstava ostala nedotaknjena in tvorbena motivacija razvidna, je "*kazalo med njo in pripono vtakniti kako mašilo, ki je zabranilo spremembo; biti je morala le-ta vmesna pripona taka, da besedi ni zasukala pomena*". V navedenih zgledih izsamostaliških izpeljank na *-stvo* se je osnova podaljšala z *-ov-*, *-an-*, *-in-*, *-ej-*.

[16] Za poimenovanje abstraktnih pojmov je bil tvorbeni vzorec produktiven tudi med splošnim in tematskim besedjem, kot *detinstvo*, *junastvo*, *pasterstvo*, *poglavarstvo*, *poslanikstvo*, *poselstvo*, *predsednikstvo*, *rodbinstvo*, *rodstvo*, *soldastvo*, *sosedstvo*, *starišinstvo*, *šafarstvo*, *vladnistvo*, *zvačinstvo*; *oblastništvo*, *bojštvo*, izjemoma z različico *-žtvo*: *viteštvo* in *viteštvo*, *hištvo* in *hištvo*.

[17] Tvorjenke z obrazilom *-stvo* in *-štvo* so imele tradicijo, ki se kaže tudi pri Volkmerju, npr. *meštvo* 'duhovništvo', in Šmigocu, npr. *veranstvo* 'vera, religija' (Rajh 1998: 39).

poimenujejo grešna dejanja, npr. pri protestantih *fratarija* in *ferratarija*, *kecarija*, *kurbarija*, *lakomija* (Krelj), *lotrija*, *mojstrija*, *purgarija*, *tiranija.*

V prekmurski in vzhodnoštajerski knjižni različici 18. stoletja najdemo zglede, kot prekm. *kurbarija* – vzhšt. *kurvarija*, prekm. *lotrija*, prekm. *sodomija*, prekm. *tatija,* vzhšt. *tatbina* in *tatvina* (prim. *tatva*, *tatba* in *tatbina* v Brižinskih spomenikih, *tatvina* v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku).

1.2.1.3 Izpeljanke z manj rodnimi priponskimi obrazili

Za dani besedotvorni pomen najdemo med terminološkim gradivom tudi neproduktivne obrazilne morfeme, ki jih potrjujejo posamični zgledi v besedilih: *-ost*, npr. pri protestantih *zlobost*,[18] *-ota*,[19] npr. *grehota*, *-nija*, npr. *loternija*, *-ina*, npr. vzhšt. *botrina* 'botrstvo' (in 'kruh ob krstu'). Specializirano obrazilo za tvorbo krščanskih terminov *-at*, npr. *diakonat*, *prezbiterat*, se je, sodeč po zajetem gradivu, v besedilih pojavilo šele v 19. stoletju. Termin je znan iz hrvaške krščanske terminologije: »*služba, red, dostojanstvo prezbitera, svećenika. V. svećeništvo*« (Šetka 1976: 234).

1.2.2 Nosilec lastnosti ali stanja, povezave (živo)

1.2.2.1 Izpeljanke z obrazilnim morfemom *-ar* in besedotvorno različico *-er* ter parnim morfemom ženskega spola *-arica*

Krščanski termini s prevzetim obrazilnim morfemom *-er* so tvorjenke, pri katerih se je tvorbeni postopek izvršil že v nemščini. Za obdobje normiranja knjižnega jezika v 16. stoletju so značilni variantni izrazi z enako besedotvorno podstavo, toda s prevzetim *-er* in/ali podomačenim priponskim obrazilom *-ar*. Le-ta je sovpadel z identičnim morfemom *-ar*, ki je bil v slovenskem knjižnem besedotvornem sistemu zelo produktiven.[20] Naj naštejemo nekaj zgledov iz 16. stoletja: *colnar* in *colner*, *epikurar* in *epikurer*, *ferratar* in *ferrater*, *karnar* in *karner*, *korar* in *korer*. Te besedotvorne različice kažejo na prevzemanje iz stare in srednje visoke nemščine ter bavarščine v različnih obdobjih (Striedter Temps 1963), kar potrjuje znano zgodovinsko navezanost Alpskih Slovencev na nemško jezikovno, kulturno, politično in cerkveno območje. Neustaljenost najbolj kažejo naslednji prevzeti izrazi: *farizej*, *farizer*, *farizejer*, *farizeer*, *farizeus* (prim. prekm. *farizeuš*); *saducej*, *saducejer*, *saducer*; *šafar*, *šafer*, *šafner* (der Schaffner, bavarsko Schaffer); *mordar*, *mordrar*, *merdar* (Mörder). Med krščanskim termini so bile razširjene tudi izpeljanke z že ustaljenim podomačenim obrazilom *-ar*, kot *fratar*, *kamrar*, *kecar*, *ključar*, *predigar* in *pridigar*, *troštar*. Produktivnost besedotvornega

[18] Bajec (1950: 70) ni bil prepričan, ali je Trubarjeva *zlobost* izpeljanka iz samostalnika *zloba* ali pridevnika *zlob*: "*silno zloba sta bila*".

[19] Priponsko obrazilo *-ota* se primarno pojavlja v izglagolskih izpeljankah, toda največ primerov je znanih iz pridevnika. Pomensko sorodni obrazilni morfemi *-ost*, *-oča* in *-oba* so sprožili konkurenco tvorjenk (brez pomenske diferenciacije), npr. *bridkoba*, *bridkoča*, *bridkost* in *bridkota* – prevladala je *bridkost* (Bajec 1950: 68–69).

[20] M. Merše (2005: 81) je v Megiserjevih slovarjih pri starem in novem tvorjenem izrazju ugotavljala tvorbo po uveljavljenih besedotvornih modelih. Značilnost knjižnega jezika 16. stoletja, ki je tudi slovarsko izpričana, so besedotvorne različice, kar pojmuje kot posledico sopomenskosti besedotvornih obrazil, npr. *vrabič – vrabčec – vrabčič* (zadnji dve izpeljanki je zapisoval Trubar). Obrazilo *-ar* je bilo pogosto uporabljeno kot besedotvorno sredstvo za podomačitev prevzete besede, npr. *Fechter – fehtar* (Merše 2006: 130).

vzorca izkazujejo tudi zgledi iz Trubarjevega prvega dela novega testamenta (1557) in Dalmatinovega celotnega prevoda biblije (1584), ki poleg verskega izrazja zajemata tudi besedje iz različnih poklicev in dejavnosti tedanjega časa. Pripadniki le-teh so se imenovali z izrazi, kot *ajfrar*, *antverhar*, *apotekar*, *kožar*, *kramar*, *lajhar*, *ledrar*, *lončar*, *mlinar*, *ovčar*, *srebrar*, *šolar*, *šribar*, *uržahar*, *vahtar*, *vinar*, *vratar*, *zvezdar*, *zvonar*.

Tudi v dobi katoliške obnove so poimenovanja za člane samostanskih redov prevzemali iz nemščine, obrazilni morfem pa povečini domačili, npr. *benediktinar*, *dominikanar*, *franciskanar*, *jezuitar*, *kalvinar*, *kapucinar*, *kartuzianar*, *luteranar*, toda *bernardiner*.

Terminološke izpeljanke z obrazilnim morfemom *-ar* (izjemoma *-er*: *kanoner*) so pri prekmurskih in vzhodnoštajerskih piscih manj številne, npr. *benediktinar*, *farar* (‘*protestantski pastor*’ in ‘*duhovnik*’) *in farer*, *kalvinar*, *molitvar*, *rabinar*, vzhšt. *pismar*, *predgar*, medtem ko je besedotvorni vzorec najbolj produktiven pri poimenovanju pripadnikov različnih poklicev.[21]

1.2.2.2 Izpeljanke s priponskima obraziloma *-nik* moškega spola in *-nica* za ženski spol

Nenaglašeni priponski morfem *-nik* ima po produktivnosti tvorbe in pogostosti rabe posebno mesto v besedotvornem sistemu izglagolske izpeljave (Legan Ravnikar 2003). Pri izsamostalniški izpeljavi krščanskih terminov je tvorbeni vzorec bistveno manj produktiven. Naj navedemo nekaj primerov, ki se v gradivu pojavljajo že od 16. stoletja: *besednik*, *cerkovnik* (vzhšt. *cirkvenik*), *mašnik*, *mirnik*, *papežnik*. Parnih tvorjenk na *-nica* je bilo malo: osr. *besednica* ‘božja porodnica’, prekm. *klüčenica*, *öročnica*, *tanačnica*.

V prekmurskem knjižnem jeziku so se pojavljali tvorjeni termini,[22] kot *mešnik*, *öročnik* ‘dedič’, *talnik* (vekivečnoga blaženstva), v slovstvenem delu iz srede 19. stoletja (Novak 2006) sta potrjena tudi termina *kanonik* in *farnik* ‘župljan’. Zanimivo pomensko motivacijo ima zgled iz vzhodnoštajerske knjižne različice *težavnik* ‘mučenec’.

1.2.2.3 Izpeljanke s priponskima obraziloma *-an* in *-jan* ter parnima besedotvornima morfemoma ženskega spola *-anka* in *-janka*

---

[21] V Dajnkovem slovstvenem delu (Rajh 1998: 116) je v dani besedotvornopomenski kategoriji obrazilni morfem *-ar* povsem prevladal, kar je razvidno iz številnih poimenovanj za poklice, npr. *čelar*, *čižmar* ‘izdelovalec škornjev’, *črevlar*, *dervar*, *gobar*, *golobar*, *goslar*, *junčar* ‘kdor redi vole’, *kolar*, *korbar*, *košar* ‘izdelovalec košar’, *kotlar*, *kozar* ‘kdor redi koze’, *knjigar* ‘knjigovez’, *kamenar* ‘kamnosek’, *kerčmar*, *klobučar*, *klobasar*, *kolar*, *konjar*, *kopitar*, *kosar* ’kdor izdeluje kose’, *lončar*, *medar*, *pečar*, *pečatar* ‘izdelovalec žigov’, *pučelar* ‘sodar’, *rabočar* (rabota), *rešetar*, *svečar*, *zlatar*, *zvezdar*, *zvonar*, *živinar*. Produktivnost priponskega obrazila dokazuje tudi Volkmer, ki je tvoril izpeljanke, kot *bukvar* ‘knjigar(nar)’, *metlar*, *žganjar*, ali pa je obrazilo zapisoval v prevzetih besedah, npr. *ledrar*, *šmajdlar* ‘kovač’, *tišlar*. Šmigoc je zapisoval predvsem domače izpeljanke, npr. *britvar* ‘brivec’, *brusar*, *kokošar*, *mokar*, *sedlar*, *sitar*, *volar* (Rajh 2002: 37).

[22] Vzorec je bil bolj razširjen, kot je videti iz terminološke rabe. Prim. zglede iz odzadnjega seznama stare knjižne prekmurščine: *bojnik*, *dvornik*, *hižnik*, *poglavarnik*, *potnik*, *vraženik* (Novak 1988); iz Dajnkovih del: vzhšt. *knižnik* ‘pisatelj’, *ogradnik* ‘vrtnar’, *mečnik* ‘rabelj’, *školnik* ‘učitelj’, *iskustnik* ‘umetnik’, *naravnik* ‘prirodoslovec’, *modelnik* ‘izdelovalec podob iz voska’ (Rajh 1998: 117). Narečni besedotvorni vzorec ohranjajo Dajnkove izsamostalniške tvorjenke za pomenski skupini opravkar (nosilec samostalniških značilnosti) in opravilnik (tudi podobnost predmeta) (Rajh 2002: 118).

Čeprav je priponski obrazilni morfem *-jan* pri terminološki tvorbi neproduktiven,[23] ga izpostavljamo zaradi posebnega položaja, ki se kaže v ogromnem številu pojavitev izsamostalniške tvorjenke *kristjan* v nabožnih besedilih, in zanimivega historiata. Kot nam pove sobesedilno okolje, predstavlja termin *kristjan* mlajše poimenovanje za pripadnika katoliške veroizpovedi. Protestanti so iz srednjeveške katoliške ustne tradicije sprejeli izpridevniško tvorjena termina *krščenik* in *krščenica*[24].

Nadalje so tvorili stalne zveze, npr. *pokorni krščeniki*, *pravi krščeniki*, *verni krščeniki* in še nekaj priložnostnih prilastkovnih zvez, s čimer so protestantske vernike tudi formalno razločevali od katoliških (*falš krščeniki*, *hinavski krščeniki*, *nezastopni krščeniki*). Za dobo katoliške obnove v 17. stoletju je značilno, da se je vzporedno začel uveljavljati drug besedotvorni vzorec izpeljave s priponskim obrazilom *-jan*: *kristjan* (lat. Christianus iz grščine, Šetka 1976: 141). Namesto arhaičnega *krščenika* je termin *kristjan* po frekvenci že prevladal v Kastelčevem in Paglovčevem katekizmu, medtem ko sta Čandik in Hipolit dosledno zapisovala tradicionalni *krščenik*. V drugi polovici 18. stoletja je izpridevniška tvorjenka *krščenik* postopno izzvenela: posamični zgledi so še v (bolj arhaični) koroški različici osrednjega knjižnega jezika pri Gutsmanu, deloma pri Tauffererju in v kranjski različici Parhamerjevega katekizma (1760), pri Vodniku (1811) pa v gorenjsko preobraženi podobi *kršnik*. V času največje knjižnojezikovne razdrobljenosti v 18. stoletju in prvi polovici 19. stoletja sta tudi v prekm. in vzhšt. potrjena oba besedotvorna vzorca, vendar se razlikujeta po razvrstitvi in pogostosti rabe. Termin *krščenik* je pri prekmurskih piscih katoliške in evangeličanske veroizpovedi številčnejši v primerjavi z besedotvornima različicama *krstšan* in *krščan*; v vzhodnoštajerski knjižni različici raba niha med izrazoma *krstjan* (*krstjanka*) in *kristjan*. V Murščevem obredniku (1850) smo prvikrat zasledili termina *katolik* in (latinski) *katoličan*. Znano je, da raba še danes niha med besedotvornima različicama *katoličan*, ki se rabi v pisnem in govorjenem jeziku v katoliški cerkvi, in *katolik*, povečini znan iz splošne rabe.

1.2.2.4 Izpeljava izsamostalniških terminoloških tvorjenk z manj rodnimi priponskimi obrazili

Besedotvorni vzorci z neproduktivnimi obrazilnimi morfemi so se največkrat pojavljali v posameznih knjižnih različicah in v omejenem času. Izpričani so posamični zgledi terminov z nerodnimi sopomenskimi obrazilnimi morfemi, ki so se, upoštevajoč omejeno gradivo, pojavljali le v prekmurskem knjižnem jeziku, npr. *-an*: *litaran* in *luteran*, *krstšan* in *krščan*; *-čar*: *bolvančar*, tvorjenka iz predložne zveze *brezbogačar* (prim. *domovinčar*, *mestančar*) ; *-aš*: *mešijaš*; *-išta*: *evangelišta* (prim. osr. *-ist*: *evangelist, papist*); *-a*: *levita*, *patriarka* in *patriarha* (prim. homonimno obrazilo ženskega spola *-a* v osrednjem knjižnem jeziku, npr. *kristjana* v 17. stoletju); *-ur*: *apatur* ‘opat’; *-oš*: *plebanoš*; *-uš*: *diakonuš*, *farizeuš*, *plebanuš* ‘župnik’ (prim. *publikanuš* ‘cestninar’); parni morfem *-ojca*: *diakonušojca*, *prorokojca*.

[23] Bajec (1950: 44) je opozoril, da se je obrazilni morfem *-jan* začel mešati z obrazilom *-an*, zato so nastale dvojnice *deželan* in *deželjan*, *dvoran* in *dvorjan*, *goran* in *gorjan*.

[24] To je predkrščanski izraz poganskih slovanskih naseljencev za krščanske staroselce, ki pomeni služabnik.

Skozi večstoletno knjižno tradicijo se je v osrednjem tipu obrednega jezika in v knjižni normi do današnjih dni ohranila izpeljava s priponskim morfemom *-ist*, ki se pripenja na prevzeto besedotvorno podstavo, npr. v reformaciji *papist*, v protireformaciji *konfesionist*, *zakramentist*. V obdobju katoliške verske prenove v 17. stoletju se tudi potrjuje za samostalnik nepričakovana raba priponskega morfema *-iš,*[25] ki je pravzaprav prevzeti posamostaljeni pridevnik, npr. *cvingljaniš*, *evangeliš*, *kalviniš*, *katoliš*, *lutriš*. Produktiven obrazilni morfem samostalniških krščanskih terminov, ki so se oblikovali iz glagola, *-ec* se pri izsamostalniških terminoloških tvorjenkah pojavlja le izjemoma, npr. pri medponsko-priponskih zloženkah: prekm. *krivovörec*, *malovörec*, *novovörec*, *starovörec* 'pripadnik pravoslavne vere'. Za izsamostalniško tvorbo sta potrjena obrazilna mofrema *-ik* moškega spola, ki je izpričan pri protestantskih piscih 16. stoletja: *zakonik*, in *-ica* ženskega spola, npr. *zakonica* pri protestantih, prekm. *apatica* in *opatica* (oboje Košič).

Priponsko obrazilo ženskega splola *-inja* se pojavlja v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku od srede 16. do srede 19. stoletja in manj v vzhodnoštajerski knjižni različici. Prevzeti obrazilni morfem so prilagodili slovenski jezikovni zakonitosti, po kateri ima večina samostalnikov ženskega spola končnico *-a*. Terminološke tvorjenke imajo večinoma tudi prevzeto besedotvorno podstavo, npr. *ajdinja* in *ajdenja*, *boginja*, *botrinja*, *jogrinja*, osr. in vzhšt. *prerokinja* (prekm. *prorokica* in *prorokojca*, Novak 2006: 585). Redek zgled zloženke z enomorfemskim medponskim obrazilom je vzhšt. *krvosvedokinja*. V prekmurskem knjižnem jeziku je bil bolj v splošnem kot terminološkem izrazju tvoren obrazilni morfem *-kinja*[26], ki se pripenja na podaljšano osnovo, npr. *luterankinja*, *papinkinja* 'katoličanka'.

1.2.3 Nosilec lastnosti ali stanja (neživo) oz. predmet kot nosilec povezave

Zglede za tovrstno tvorbeno ustvarjalnost najdemo v obsežnem Kastelčevem katekizmu iz leta 1688 *Navuk christianski*, ki s preko šeststo stranmi daleč presega pričakovani obseg osnovnega verskega priročnika. Med poimenovanji za posvečena oblačila zasledimo izpredložnozvezne tvorjenke s priponskim obrazilom *-nik*, npr. *naplečnik*, *naročnik* [27]. V obrednih besedilih je po pričakovanju vsaj eno poglavje posvečeno cerkvenim oblačilom ob različnih verskih priložnostih. V Murščevem *Bogočastju sv. katolške cerkve* (1850) so potrjene tvorjenke iz predložne zveze, ki kažejo

[25] Po Brezniku (1982: 336) je obrazilni morfem *-iš* lahko latinska končnica *-ieus* ali posnetek nemške *-isch*.

[26] Naj naštejemo nekaj primerov iz odzadnjega seznama (Novak 1988) – pri zgledih za podpičjem gre verjetno za izglagolsko izpeljavo: *sloboudkinja*, *prijatelkinja* in *priatelkinja*, *nepriatelkinja, Bavarkinja, Židovkinja*; *varivačkinja*, *voditelkinja*, *varitelkinja*, *kazitelkinja, pasterkinja.* Prim. vzhšt. *šestonedelkinja* 'ženska šest tednov po porodu'.

[27] Poglejmo si zgled v sobesedilu: "*Koliku je teh shegnanih gvantou tega Maſhnika? Sheſt. Tá pervi je naplezhnik. Tá drugi je tá fraiza. Tá trety je tá pás. Tá zheterti je tá narozhnik /.../ Kai poméni tá naplezhnik ali humeral? Pomeini tá pert ali platnu, s'katerim ty ludje ſo Chriſtuſovo glavó inu ozhy savesali, kadar ſo ſhpotlivu nîega byli*" (KNC 1688, 203–205).

na produktivnost parnega obrazilnega morfema ženskega spola *-nica.*[28] Poimenujejo dele posvečenih oblačil, npr. *dopetnica,*[29] *nadramnica*, *naglavnica*, *naročnica*, *ovratnica*, *poramnica*. Sopomenske zveze s prevzetimi ustreznicami v besedilu opozarjajo, da so bile terminološke novotvorjenke v fazi poskusnega uvajanja. Obrazilni morfem *-ina* za terminološko rabo v dani pomenski kategoriji predstavlja izjemo:[30] *milovščina* (Jeran), *miloščina* (Slomšek). Le v vzhodnoštajerski knjižni različici se pojavlja tvorbeni vzorec z večpomenskim obrazilnim morfemom *-njak*, npr. *rožnjak* 'rožni venec', *svečnjak*, ki je bolj produktiven za poimenovanje kmečkih opravil.[31]

1.2.4 Mesto, kjer je kaj

Za besedotvorni pomen mesto, kjer je kaj, je večpomenski obrazilni morfem *-ija* precej tvoren. Terminološke izsamostalniške izpeljanke so najpogosteje izpričane pri protestantskih piscih 16. stoletja, npr. *farmoštrija*, *kaplanija*, *korarija*, *opatija*, *škofija*. Podomačeno priponsko obrazilo *-ija* se pripenja neposredno na prevzeto besedotvorno podstavo ali v primeru drugostopenjske tvorbe na priponsko obrazilo *-ar*. Besedotvorno produktivnost tvorbenega modela kažejo tudi zgledi pri prekmurskih piscih, npr. *apatnija*, *kaplanija*, *pišpekija* in *püšpekija* (iz drugih strokovnih področij prim. *kapitanija*, *županija*). Na obrobju tvorbenih možnosti je ostajala izpeljava z večpomenskim besedotvornim morfemom *-stvo*, ki kaže častitljivo starost, npr. *cesarstvo* 'nebeško kraljestvo' v Brižinskih spomenikih. Neproduktivno tvorbo in posamično rabo v besedilih izkazujejo naslednja priponska obrazila: *-je* pri tvorjenki iz predložne zveze *obličje*, *-nica*, npr. vzhšt. *darilnica* 'kamor se nabirajo darila', *oltarnica*, *predižnica* (Krelj) in ničto obrazilo *-ø* v primeru drugostopenjske izpredložne tvorjenke *predpekel -ø*.

1.2.5 Čas, ko je kaj

Za dani besedotvorni pomen je zgledov izsamostalniške tvorbe pričakovano malo. Produktivnost izkazuje tvorbeni obrazec izpeljave z dvema priponskima obraziloma. Nastale tvorjenke so skoraj nespremenjene potrjene v besedilnih virih od prvih knjižnih izdaj dalje. Za poimenovanje prazničnih dni in cerkvenih opravil ob določenih delih dneva je tvoren obrazilni morfem *-nica*, npr. osr. *gospodnica* (v koroški knjižni različici *gospojnica*), *pepelnica* (prekm. *pepeonica*), *polnočnica*, *svečnica,* vzhšt. *juternica* 'jutranje bogoslužje'. Posebej je potrebno izpostaviti priponsko obrazilo *-nice*, kjer je osnovna in edina oblika obrazila množinska, npr. osr. *svitnice*, osr. in prekm. *večernice*,

[28] Žensko priponsko obrazilo se pogosteje pojavlja tudi v vzhodnoštajerski knjižni različici pri področnem besedju, npr. pri Dajnku *vogelnica* 'kotna mera', *sirnica* 'posoda za sir', *miznica* 'predal pod mizo', *satovnica*, *vustnica* (Rajh 1998: 118).

[29] Prim. *dopetna hala* ali *talar* iz lat. talaris 'oblačilo, ki seže do gležnja' (Šetka 1976, 130).

[30] Toda za poimenovanje snovi je v govoru edino poznano obrazilo *-ina*, npr. pri Dajnku *govedina*, *gosetina*, *zavetina* 'zajčje meso', *herbetina* 'meso s hrbta' (Rajh 1998: 120).

[31] Zanimivo je, da obrazilni morfem *-njak* v severozahodnoprleškem govoru ni izpričan, veliko pa je zgledov iz področnega besedja v Dajnkovih knjigah, npr. *obročnjak* 'sodarsko orodje', *vinjak* 'nož za trto', *dimnjak* 'dimnik', *tobačnjak* 'tobačnica', *pominjak* 'lesena posoda za pomivanje posode oz. pomije' (Rajh 1998: 117–118).

zorenice[32]. Manj pričakovan je priponski obrazilni morfem pridevnikov srednjega spola *-ovo* s preglasno različico *-evo*, ki se pojavlja pri samostalniško rabljenih poimenovanjih za cerkvene praznike: *duhovo*, *križevo*, *telovo*; prekm. *trikralovo, tejlovo, andrasovo, jurjevo*. V nabožnih priročnikih protestantov je pogosteje izpričan krščanski termin (Kristusova) *večerja*, tvorjen z neproduktivnim obrazilom *-ja*. Zaradi metaforičnega pomenskega prenosa v krščanski pojem 'zakrament v protestantski cerkvi' je obrazilni morfem *-ja* dobil pomen nosilec lastnosti ali stanja (neživo).

1.3 Zloženke z enomorfemskim medponskim obrazilom so tvorjenke iz podredne samostalniške zveze z desnim prilastkom v skladenjski podstavi. Protestantski pisci so za poimenovanje novih pojmov prevzemali zloženke iz nemščine ali pa so jih izjemoma prevajali po pomenskih sestavinah. Zgledi, ki poimenujejo delujoče osebe, so izpričani pri krščanskih terminih in med različnim področnim oz. tematskim besedjem. Najpogosteje jih najdemo pri protestantskih piscih, kar je verjetno odraz takratne rabe v kranjskem deželnem jeziku: *altman*,[33] *cimerman*, *farman*, *furman*, *lančman*; *bidertaufer*, *cehmaster*, *cehmojster*, *cehmojšter*, *fajmošter*, *farmoster*, *farmošter*, *forštmojster*, *hofmešter*, *paumašter*, *paumešter*, *purgermajšter*, *rotmajšter*, *rotmojšter*, *šacmašter*, *špitalmoster*, *šulmoster*, *šulmojster*, *šulmaster*, *šulmešter*. Neustaljenost se kaže v glasovnih različicah zloženk in stopnji prilagoditve pomenskih sestavin slovenskemu jeziku. V prekmurskem knjižnem jeziku in vzhodnoštajerski različici je zgledov za prevzete zloženke občutno manj. Novakov (1988) odzadnji seznam beleži le naslednje: *Kolman*, *cimerman*, *šelman* 'slepar'; *cehmešter*. Nenormativno rabo izkazujejo tudi morfemsko prevedene zloženke, ki niso bile številne. Pojavljale so se v nabožnih besedilih vseh knjižnojezikovnih različic do srede 19. stoletja, npr. *almožnodajanje, veromolenje* pri protestantskih piscih in v protireformaciji, *križodelanje*, *mesopostenje*, *vbogajmedajanje* v dobi narodnega preroda, prekm. *hvalodavanje*, *pokouročinejnje*, vzhšt. *pokorodelanje*, *vedočdavanje* 'oznanjenje', *verogüblenje, v'cirkvo-hojenje*.

1.4 Postopek sklapljanja samostalnikov je po pričakovanju redek. Tvorjenke s slovničnopodstavnim obrazilom so potrjene že v zapisani slovenščini 10. stoletja: *lihodejanje*, *lihojedenje*, *lihopitje*. Sklopi večinoma poimenujejo osnovne molitvene obrazce, zato so v obrednem jeziku pogosteje rabljeni: *avemarija*, *roženkranc* (rožni venec od 19. stoletja) osr. *češčena(si)marija*, prekm. *zdrava(bodi)marija*, vzhšt. *zdravamarija*, *očanaš* in (od 19. stoletja dalje tudi) *očenaš*, prekm. *otecnaš*.

---

[32] Termina *zorenice* in *svitnice 'rane maše pred zoroj ali svitom na čast blažene device Marije'* (Muršec 1950) sta izpričana tudi v vzhodnoštajerski knjižni različici. V prekmurskem knjižnem jeziku je potrjen ekvivalent *zorjenice* 'zornice, jutranje maše v adventu', ki ima drugačen pomen kot edninska oblika *zorjenica* 'danica' (Novak 2006: 924).

[33] Obrazilni morfem *-man* (< nem. -mann) je verjetno prenesen iz nemških zloženk (Bajec 1950: 56). Pripenja se tudi na domačo besedotvorno podstavo, npr. *hlačman* (Toporišič 2000: 179).

2 Modifikacijske tvorjenke

Primerjava med številom nemodifikacijskih in modifikacijskih tvorjenk je pokazala, da prve zavzemajo prevladujoč delež med tvorjenimi krščanskimi termini. Produktivnost tvorbe in raba modifikacijskih samostalniških sestavljenk, predvsem pa izpeljank je precej manjša kot v splošnopoimenovalni leksiki.

2.1 Modifikacijske izpeljanke

Po tvorbenem postopku modifikacijske izpeljave je že v obdobju protestantizma zabeležena peščica krščanskih terminov. Produktivnost tvorbe izkazujejo le termini s priponskim obrazilom ženskih samostalnikov *-ica*. Splošni pomen danih tvorjenk je zaznamovan čustveno pozitivno, in sicer kot manjšalnost in/ali ljubkovalnost. Raba krščanskih terminov v sobesedilu je pokazala, da stilna zaznamovanost izpeljank na *-ica* zaradi metonimičnega ali metaforičnega pomenskega prenosa izzveni, oz. pri terminih postane nerelevantna, npr. *devica*, *koščica* ‘relikvija’, (božja) *ovčica* (Legan Ravnikar 2003: 576). Izpričan je še množinski obrazilni morfem *-ice*: *jaslice*.[34] Stilno nevtralne so postale tudi modifikacijske tvorjenke z manj produktivnimi priponskimi obrazili, npr. *-c*: osr. *angelc*, *-ec*: vzhšt. *križec*, *plajšec*, *-ce*: osr. in prekm. *detece* (prekm. tudi *dejtece* in *detice*), *-šce*: vzhšt. *evangeljšce*, *-ak*: *očak*[35], *-ič*: *božič*, *erbič*, *otročič*, vzhšt. *sodič* (za sveto olje in križmo). Abstraktni pomeni, npr. za skupna imena in pripadnost, so se ohranjali tudi v terminološki rabi. Produktivno je bilo le obrazilo večje količinskosti in pripadnosti, ki bi ga bilo morda bolje obravnavati med nemodifikacijskimi tvorjenkami pri besedotvornem pomenu povezava s čim, saj je bilo stilno nevtralno, *-(ov)ščina*: *bratovščina*, *duhovščina* (termin se je šele v 19. stoletju razširil na prostor osrednjih slovenskih narečij), *gospoščina*. Enako velja za skupna imena, katerih tvorbeni modeli so ostajali na obrobju besedotvorne tvorbe, npr. *-a*: *gospoda*, prekm. *deca*, *-ba*: *družba*, *-ina*: *družina* in za pomen pripadnosti pridevniški obrazilni morfem *-ska*: (duhovska) *gosposka*. Posamostaljene izpridevniške tvorjenke z modifikacijskim pomenom stopnjevanosti lastnosti *-ši*: pomenski kalk *mlajši* ‘Kristusovi učenci’, *najmanjši*[36] in *-ji*: *višji* so se po metaforičnem pomenskem prenosu leksikalizirale. Če se termin determinologizira, torej preide med splošno besedje, obrazilni morfem ponovno »dobi« ekspresivno oznako, npr. *cerkvica*, *kapelica*, *molitvica*.

2.1.2 Zaradi popolnih kartotečnih izpisov vsake besede v vsakokratni rabi iz protestantskih del 16. stoletja (hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika ISJFR ZRC SAZU) se da izločiti tudi modifikacijske izpeljanke, ki izkazujejo splošno rabo. Za

[34] Drugačen liturgični pomen ima motivirajoči termin *jasli*: »pomenio predishnico, na kateri ſe ima Criſtuſ osnaniti inu predigovati, inu obedèn drugi« (KPo 1567, LVIIa) (Novak 2004: 240).

[35] Gre za zamenjavo splošnega s konkretnim. Prednik nasploh postane v krščanskem svetu vsak pomembnejši prednik judovskega naroda v stari zavezi od Abrahama dalje (SSKJ: 247). Priponski morfem je izgubil pomen večalnosti oz. slabšalnosti.

[36] Pri nekaterih zgledih gre za stalne zveze, ko je liturgični pomen prepoznaven šele s prilastkom, npr. »*Gdo ſo ti nai manſhi Chriſtuſovi? Vſi vbozi nedolshni, bolni, ſlepi, Krulôvi, Mutci, Gobavci, préproſti, pregnani*« (KPo 1567, XXIa).

najbolj produktivno se je ponovno izkazalo priponsko obrazilo *-ica*, npr. osr. *besedica*, *deklica*, *deželica*, *jamica*, *kamrica*, *kapljica*, *kočica*, *kožica*, *lopatica*, *merica*, *mrenica*, *plenica*, *pogačica*, *ribica*, *skrinjica*, *škornjica*, *tablica*, *vodica*, *zvezdica*; prim. prekm. *kleščica* ‘pečka’, *lampica* ‘majhna svetilka’, *mošnjica*, *suknjica*. Imajo ga tudi drugostopenjske tvorjenke, npr. *meričica*, *pleničica*, *hčerčica* (Trubar *ščerčica*). Majhnost, ljubkost, lahko nedoraslost izkazujejo tudi drugi soglasniški morfemi s produktivnimi priponskimi obrazili: *-ič*, npr. *čolnič*, *jagnjič*, *jezičič*, *kozlič*, *levič*, *mladenčič*, *nožič*, *oslič*, *pobič*, *potočič*, *psič*, *vrabčič*; *-ce*, npr. *banderce*, *krdelce*, *mestece*, *ognjiščece*, *okence*, *zrnce*; *-ec*, npr. *dedec*, *kamenec*, *mladenec*, *piščec*, *tulec*, *vrabčec*, *zvonec* in *zvončec*. Na pretežno tujejezično podstavo se veže obrazilni morfem *-c*: *knedeljc*, *maseljc*, *pušeljc*, *stebrc*. Manj rodni obrazilni morfemi so *-ek*, npr. *hlapčiček*, *vrček*; *-ko*, npr. *sinko*; *-e*, npr. *pišče* ter *-nik* v drugostopenjski tvorjenki *piščenik*. Tvorbeno produktivnost, toda v tematsko zamejenem gradivu manjšo frekvenco izkazuje soglasniško priponsko obrazilo *-je*, ki je oznaka za skupno ime in večjo količinskost, npr. osr. *bičevje*, *borovje*, *brstje*, *grmovje*, *kamenje*, *korenje*, *omizje*, *osrčje*, *pečovje*, *satovje*, *skalovje*, *smrekovje*, *snopovje*, *sočje*, *šibovje*; prekm. *groubje*, *mladje*, *otroubje*, *pečje*, *šibje*, *vrbje*. Iz navedkov je razvidno, da je bila podaljšana osnova z *-ov-* v 16. stoletju pogostejša kot v današnji rabi. Neproduktivni obrazilni morfem z enakim besedotvornim pomenom *-ina* se pojavlja redko: *brodovina*, *tratina, tatvina*, prekm. *tatbina*.

2.2 Modifikacijske sestavljenke

Modifikacijski besedotvorni pomen je dosledno ohranjal drugi tip terminoloških tvorjenk – sestavljenke.

2.2.1 Med samostalniškimi sestavljenkami izstopajo povečini drugostopenjske tvorjenke s predponskim obrazilom *ne-* iz zanikanega glagola biti, kar je verjetno odraz krščanskega dvopolnega razumevanja sveta. Pri osrednjih piscih[37] so v večstoletni knjižni tradiciji izpričani primeri, kot *nebrumnost* (ne biti brumnost, ni brumnost), *nečast*, *nečisti*, *nečistnik*, *nečistost* (prim. prekm. *nečistoča*), *neduhovni*, *nemilost*, *nemilostivi*, *nehvaležni*, *nehvaležnost*, *nepokoj*, *nepotrpežljivost*, *nepravični*, *nepravičnost*, *nepridni*, *nesramežljivost*, *nevera*, *neverec*, *neverni*, *nevernik, nevernica*, *nepokora* (prim. prekm. in vzhšt. *nepokornost)*, *nepokorni*, *nepokornik*, *nepokorščina*, *nevsmiljeni*, *nevsmiljenje*, *nezveščina*. Tudi prekmurski pisci so zapisovali sestavljenke, kot *nebouganje*, *nečlovečanstvo*, *nečlovejstvo* in *nečlovestvo*, *nemilošča*, *nemilostivnost*, *neposvečenje*, *nepotrpežljivi*, *nepravica*, *nepravični*, *nepravičnost*, *nepridni*, *nespodoba*, *nespodobni*, *nestrohljivi*, *nestrohljivost*, *nesmilnost* (vzhšt. *nevsmilenost*), *nevoščenost* ‘nevoščljivost’. Veliko tovrstnih zgledov je med poimenovanji grešnih dejanj, npr. prekm. *nemertüčlivost* ‘nezmernost’, *nenasitlivost* ‘lakomnost, nenasitnost’, *nenavidnost* ‘zavist’, *neokornost* ‘nepokornost’, *nepametnost* ‘nespamet’, *nepobožnost*, *ne-*

[37] Pri protestantskih piscih 16. stoletja je *ne-* produktivni predponski obrazilni morfem, ki se pripenja na domačo in slovenskemu jeziku prilagojeno prevzeto podstavo, npr. *neprijatelj*, *nesnaga*, *nevrednost*, *nezastopnost*, *nežihrost*. V vzhodnoštajerski knjižni različici imajo sestavljenke tudi predponsko obrazilo *brez-*, npr. *brezzakonik*, *brezzakonstvo*.

pokornost, *nespodobnost*, *nezahvalnost* ‘nehvaležnost’, *netrplivost* ‘nepotrpežljivost’. Značilne so derivacijske zmožnosti teh tvorjenk, ki oblikujejo cele besedne družine, npr. prekm. *nevera* in tudi *nevöra*, *neveren* in *nevören*, *nevernik* in *nevörnik*, *nevernost* in *nevörnost*, *nevervanje*, *nevörvajouči*, *nevörvani* (Novak 2006: 330, 332). Terminološke tvorjenke imajo dostikrat v podstavi posamostaljeni pridevnik[38]. Sestavljenke s sopomenskim predponskim obrazilom *neo-*, npr. *neovera*, *neovernik*, *neovernost*, *nejovera*, celo *najoverec*, so potrjene pri baročnih piscih[39], v prekmurskem knjižnem jeziku, npr. *neokrščen*, in pri Slomšku z začetka 19. stoletja.

2.2.2 Z izjemo že pri protestantih potrjenega *pre-* pri krščanskem terminu *pregreha* in besedni družini so bili predponski obrazilni morfemi terminov do začetka 19. stoletja praviloma latinskega izvora, prevzeti tudi s posredovanjem nemščine, npr. *anti-*: *antikrist*; *arch-*: osr. *archangel*, prekm. *archangjel* in *arh-*: osr. *arhangel*, prekm. *arhangjeo*; *archi-: archidiakon* in *arhi*: *arhidiakon*, prekm. *arhiepiskopuš*; *super-*: *superintendens*, *superintendent* (pri protestantskih piscih 16. stoletja); *sub-*: *subdiakon*, *subdiakonat*. Izjema je predponsko obrazilo v prekmurskem knjižnem jeziku *ark-*: prekm. *arkangjel*, ki je manj pogosta različica obrazila *arch-*. V prvi polovici 19. stoletja so se pojavili besedotvorni vzorci terminološke tvorbe z domačimi predponskimi obrazili. Prevzete obrazilne morfeme so pisci nadomestili s prevedenimi ustreznicami: namesto *arh-* so uvedli *nad-*, npr. *nadangel*, *nadškof*, ali pa so prevzeti termin prevedli v celoti, npr. vzhšt. *podslužnik*, *podslužništvo* namesto *subdiakon*, *subdiakonat*. Pri osrednjeslovenskih piscih je predponski obrazilni morfem *so-: sodedič* nadomestil kalkiran prevod iz nemščine *raven-: ravenerbič* (vzhšt. *ravennaslednik*). Predponski obrazilni morfem *raven-* se je po analogiji pripenjal tudi na domačo podstavo. Sestavljanje je bilo pri protestantih produktivno v neterminološki rabi. Prevladoval je zapis skupaj, npr. *ravenčlovek*, *ravendelavec*, *ravenhlapec*, *ravenjetnik*, *ravenpild*, *ravenslužabnik*, *ravenvnuk*, *ravenvlovljen*, *ravenvojščak*, *ravenžena*. Sodobno zvenijo šele sestavljenke s predponskim obrazilnim morfemom *novo-*, kot sta *novokrščenec* in *novoposvečenec*, ki ne glede na funkcijskozvrstno zamejenost dosežejo razmah v drugi polovici 19. stoletja (prim. iztočnice v Pleteršnikovem slovarju).

3 Sklep

Raznolikost tvorbe krščanskih terminoloških tvorjenk na eni strani kaže na produktivnost manjšega števila tvorbenih vzorcev z večpomenskimi obrazilnimi morfemi, na drugi strani pa je izpričanih nemalo izsamostalniških tvorjenk, ki so nastale po neproduktivnih tvorbenih postopkih. Pri besedotvorni tvorbi so se skoraj brez izjeme

[38] Konverzija je bila razširjen in pogosto potrjen besedotvorni postopek v obdobju normiranja slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju (Legan Ravnikar 2007).

[39] Celo besedno družino tvorjenk navaja obrnjena izdaja Kastelec-Vorenčevega *Slovensko-latinskega slovarja* (1997: 214): *neovera*, *neoveren*, *neovernik* in *neovernost* s sopomenskimi razlagalnimi izrazi, npr. *nezvestoba*, *brez vere*, *ne držati vere*, *neverovanje*. Pleteršnik v slovarju (1894–95: 694) beleži izraz *neoveren*, ki ga z okrajšavo *pogl.* (»*navadno pri napačnih oblikah in besedah zavrača na pravilnejše*«) usmerja na iztočnico *nejeveren*.

po analogiji sprejemali obrazilni morfemi iz splošnega besedja, ne pa specializirani za izražanje določenih terminoloških pomenov. Že bežna primerjava krščanskih terminov s tvorjenkami iz drugih tematskih področjih, npr. v upravi, obrti, trgovini in dejavnostih, povezanih s kmečkim vsakdanom, kaže, da so imeli postopki oblikovanja krščanskih terminov posredno vpliv na novotvorbo področnega (strokovnega) besedja, torej na oblikovanje občutnega deleža knjižnega besedišča. Ta vpliv je začel v 19. stoletju postopno usihati zaradi velike obremenjenosti posameznih besedotvornih vzorcev, v katerih je bilo zastopano preveč pomenskih kategorij.

Krajšave

KNC 1688 – Matija Kastelec, NAVUK CHRISTIANSKI, 1688; Kpo 1567 – Sebastijan Krelj, POSTILLA SLOVENSKA, 1567; osr. – v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku; prekm. – v prekmurskem knjižnem jeziku; srvn. – srednjevisokonemško; stvn. – starovisokonemško; TO 1564 – Primož Trubar, CERKOVNA ORDNINGA, 1564; vzhšt. – v vzhodnoštajerskem knjižnem jeziku.

Viri

Jožef Burgar, 1833: LISTI IN EVANGELJI (MOLITVE PER SLUSHBI BOSHJI S GLAVINO KERSHANSKIGA UKA). Ljubljana.
Janez Čandik, 1615: CATECHISMUS. Augsburg.
Peter Dajnko, 1826: EVANGELIA INU LISTUVI. Radgona.
– – 1826: VELIKI KATEHIZEM. Radgona.
Jurij Dalmatin, 1578: BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL. Ljubljana.
– – 1580: CATEHISMVS. Ljubljana.
– – 1584: BIBLIA. Alfabetarij. Hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika ISJFR.
– – 1585: AGENDA. Wittenberg.
Ožbald Gutsman, 1780: EVANGELIE INO BRANIE ALI PISME (nemško-slovenski). Celovec.
– – 1790: TA VELKI KATEKISMUS S PRASHANJAMI INU ODGOVARMI. Celovec.
(Janez Adam Gaiger) Hipolit, 1715: EVANGELIA INU LYSTUVI (CATECHISMUS). Ljubljana.
Jurij Japelj, 1779, 1787: TA VELIKI KATEKISMUS S PRASHANJAMI INU ODGOVORMI. Ljubljana.
– – 1787: LYSTI INU EVANGELIA. Ljubljana.
Luka Jeran, 1852: KERŠANSKI JUNAK ALI MOLITVENE BUKVICE ZA SLOVENSKE VOJAKE IN SPLOH KATOLIŠKE MLADENČE. Ljubljana.
Matija Kastelec, 1688: NAVUK CHRISTIANSKI. Ljubljana.
Sebastijan Krelj, 1566: OTROZHIA BIBLIA. Regensburg.
Anton Krempl, 1843: SVETI NEDELNI IN SVETEŠNI EVANGELJI. Gradec.
Mikloš Küzmič, 1780: KRATKA SUMMA VELIKOGA KATEKIZMUSA. Sopron.
– – 1783: KNIGA MOLITVENA. Sopron.
Števan Küzmič, 1754: VÖRE KRSZTSANSZKE KRATKI NAVUK. Halle.
Jožef Muršec, 1850: BOGOČASTJE SV. KATOLŠKE CERKVE. Gradec.
Franc Mihael Paglovec, 1741: EVANGELIA INU BRANIE (CATECHISMUS). Ljubljana.
– – 1742, 1767: SVESTI TOVARSH ENGA SLEDNIGA CHRISTIANA (CATECHISMUS). Ljubljana.

(Ignacij Parhamer), 1760: CATECHISMUS. Ljubljana.
– – 1777: KNISHIZA SPITAVANYA TEH PET GLAVNIH SHTÜKOV KERSHANSKEGA NAVÜKA. Gradec.
Marko Pohlin, 1768: TA MALE CATECHISMUS. Dunaj.
Janez Ludvik Schönleben, 1672: EVANGELIA INU LYSTUVI (CATECHISMUS). Gradec.
Anton Martin Slomšek, 1845: SVETI EVANGELJI (KATEKISEM SVETE KATOLSHKE VERE). Celje.
– – 1851, 1869: MALI KATEKIZEM ZA PERVOŠOLCE. Dunaj.
Franc Ksaver Taufferer, 1770, 1804: KRATKI SAPOPADIK KERSHANSKIGA NAVUKA SA OTROKE INU KMETISHKE LUDY. Ljubljana.
Ferenc Temlin, 1715: MALI CATECHISMUS. Halle.
Primož Trubar, 1550: CATECHISVMS. Tübingen.
– – 1555: CATECHISMVS. Tübingen.
– – 1557: TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA. Tübingen. Alfabetarij pripravila M. Merše s sodelovanjem F. Novaka. Tipkopis hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika ISJFR ZRC SAZU.
– – 1564: CERKOVNA ORDNINGA. Tübingen.
– – 1575: CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA. Tübingen.
Valentin Vodnik, 1811: KERSHANSKI NAVUK SA ILLIRSKE DESHELE. Ljubljana.
Listkovna kartoteka s popolnimi izpisi iz del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Hrani Sekcija za zgodovino jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Literatura

Anton Bajec, 1950: *Besedotvorje slovenskega jezika*. *I Izpeljava samostalnikov*. Ljubljana.
France Bezlaj, 1976, 1982, 1995, 2005: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. I/A–J, II/K–O, III/P–S (dop. in ur. M. Snoj in M. Furlan), IV/Š–Ž (soavtorja in ur. M. Snoj in M. Furlan).
Anton Breznik, 1982: *Jezikoslovne razprave*. Ur. J. Toporišič. Ljubljana: Slovenska matica.
Matija Kastelec, Gregor Vorenc, 1680–1710: *DICTIONARIVM LATINO-CARNIOLICVM*. Preobrnil Jože Stabej: *SLOVENSKO-LATINSKI SLOVAR*. Ljubljana: ZRC SAZU (zbirka Slovarji).
Andreja Legan Ravnikar, 2001/2002: *Obredna terminologija v razvoju slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do ustalitve enotne knjižne norme sredi 19. stoletja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. (Računalniški iztis.)
– – 2003: Oblikovanje obredne terminologije v okviru normiranja slovenskega knjižnega jezika. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450-letnici izida prve slovenske knjige*. Obdobja 20. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko FF. 563–580.
– – 2005: Izglagolske krščanske terminološke tvorjenke v slovenskih nabožnih priročnikih do srede 19. stoletja. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Obdobja 24 – Metode in zvrsti (v tisku).
– – 2007: O konverziji kot postopku knjižne (terminološke) tvorbe pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja. *Riječ 13/2*. Časopis za slavensku filologiju. 108–127.
Majda Merše, 1989: Raba izsamostalniških glagolov in nadomestnih besednih zvez v Dalmatinovi Bibliji. *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja*. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici. Ur. F. Jakopin. Ljubljana: SAZU.

– – 2005: Portret slovenskogo literaturnogo jazyka vtoroj poloviny XVI veka v slovarjah Megizera. *Istorija i kul'tura slavjan v zerkale jazyka: slavjanskaja leksikografija*. Meždunarodnaja konferencija. Tezisy dokladov i vystuplenij. Moskva. 80–82.

– – 2006: Megiserjeva slovarja in oblikujoča se knjižnojezikovna norma v 16. stoletju. *Stati in obstati 3–4*. Revija za vprašanja protestantizma. Celje. 123–137.

Majda Merše, France Novak, s sodelovanjem Francke Premk, 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Poskusni snopič. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

France Novak, 2004: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Zbirka Lunguistica et philologica).

Vilko Novak, 1988: *Odzadnji slovar stare knjižne prekmurščine*. Seznam besed hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika ISJFR ZRC SAZU v Ljubljani. Tipkopis.

– – 2006: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Martina Orožen, 1968: Kategorija abstraktnih samostalnikov v slovenskem knjižnem jeziku. *Zbornik Matice srpske XI*. Novi sad. 211–218.

– – 1980: Besedotvorne pomenske kategorije knjižnih besedil v začetku 19. stoletja. *XVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 29. junij–12. julij 1980. Ur. J. Toporišič. Ljubljana: PZE za slovanske jezike in književnosti FF. 24–33.

Maks Pleteršnik, 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar I-II*. Ljubljana.

Bernard Rajh, 1998: *Knjižnojezikovno delo Petra Dajnka kot poskus standardizacije vzhodnoslovenskega narečja*. Doktorsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta. (Računalniški iztis.)

– – 2002: *Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika*. Zora 19. Maribor: Slavistično društvo.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1970–1991. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

Irena Stramljič Breznik, 2004: Miklošičeva obravnava tvorjenk s priponskim obrazilom -stvo in stanje v današnjem knjižnem jeziku. *Besedoslovje v delih Frana Miklošiča*. Ur. Z. Zorko in M. Koletnik. Maribor: Slavistično društvo. 168–178.

Hildegard Striedter-Temps, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Band 27. Wiesbaden.

O. Jeronim Šetka, 1976: *Hrvatska kršćanska terminologija*. II. izmijenjeno, popravljeno i upotpunjeno izdanje. Split.

Jože Toporišič, 1972: Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika (glasovi, pisava, oblike, tvorba, besede). *Slavistična revija* 20/3. 285–318.

– – 2000: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.

I. S. Uluhanov (ur.), 1994: *Issledovanija po istoričeskomu slovoobrazovaniju*. Moskva: Rossijskaja akademija nauk, Institut russkogo jazyka.

Ada Vidovič Muha, 1988: *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženk*. Ljubljana: Partizanska knjiga, Znanstveni tisk.

– – 1989: Zgradba tvorjenk v Brižinskih spomenikih. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Obdobja 10. Ur. J. Toporišič. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 51–62.

– – 1992: Besedotvorna tipologija »novoslovenskega« gradiva pri Miklošiču. *Miklošičev zbornik*. Obdobja 13. Ur. J. Toporišič, T. Logar, F. Jakopin. Ljubljana: SAZU, Univerza v Ljubljani. 173–191.

Summary

To analyze the word-formational processes of Christian terminology, the author selected derivatives with the derivational base from nouns. She applied the contemporary method of transformation into a synchronically defined syntactic base. For semantic definition and to determine derivational motivation of this terminology she used the context, etymological dictionary, historical dictionaries, and the reference book of borrowings from German. The derivatives were divided into two large groups, i.e., non-modification and modification derivatives. The examples were classified, according to the productiveness of the derivational pattern and the frequency of use in texts, by the derivational semantic categories and isofunctional derivational morphemes.

The main internal linguistic reason for derivation of terms was derivation by analogy. Derivational models and affixation morphemes were adopted from the general lexicon, with the exception of the specialized suffix *-at*, as in *diakonat*, *prezbiterat*. Two characteristics of nouns derived from nouns became particularly obvious. (1) Many Christian terms contain borrowed derivational base. They are generally productive, i.e., the second- and third-degree derivatives with Slovene affixes form terminological word families. Phonological, morphological, and orthographic forms of the terms varied depending on the degree of adaptation of the borrowed derivative. That in turn depended on the time and place of recording of a borrowing and on the person translating or adapting the religious text. Dalmatin's Bible (1584) includes the following variants: *apostol* / *apostelj*, *apostolski* / *aposteljski*, *apostolstvo* / *aposteljstvo*, Prekm. *Apoštol* / *apoštolski* / *apoštolstvo*; Centr. *apat* (Protestants and during the Catholic restauration), *opat* / *apatur* 'abbot', *opatija*, Prekm. *apatnija* / *apatica* / *opatica*. (2) It is characteristic of the derivation of Christian terminology that a small number of derivational patterns is loaded with a large number of semantic categories, which resulted in polisemantic affixes whose derivational meaning can only be determined from the context. Most examples of Christian derivatives is for the derivational meanings 'characteristic, state, relation to something' and 'bearer of characteristic or state, relation to somebody (animate)'. Derivatives with the meaning 'bearer of characteristic or state (inanimate) or 'object as a bearer' are rare. The affixes for location and time are mainly polisemantic, formed through semantic transfers. Among the non-modification derivatives the examples of the common derivatives are most prevalent. Derivatives from prepositional phrases are typical for the semantic category 'bearer of characteristic or state (inanimate) or object as bearer of connection, e.g., *nadramnica.* Compounds with infix and suffix, e.g., *krivoverstvo*, and juxtapositions, e.g., *češčenamarija*, *zdrava*(*bodi*)*marija*, are rare, but they display high frequency in the liturgical usage. In the 16th century, during the formation of Slovene literary language, compounds with a single-morpheme infix were most common, e.g., phonemic variants *fajmošter*, *farmoster*, and *farmošter*. The extension of the derivational procedure is also evident from the thematic lexicon of the time. The derivational process was carried out in German, from where the derivative was adopted into Slovene with modifications.

Modification derivatives include fewer examples of suffixation than predication. Among suffixation derivatives the only productive suffix is *-ica*, e.g., *devica*, *koščica* 'relic'. The context shows that in the process of terminologization, modification derivatives lost the stylistic value of a diminutive and/or hypocoristic. It is surprising how productive and frequently used are prefixed terms with the prefix *ne-*, e.g., *nečast*, *nečistost*, *nepokora*. Prefixes were mostly borrowed, e.g., *arh-*, or calques, e.g., *raven-*; these prefixes were translated in the 19th century, e.g., *nadangel* instead of Centr. *ar(c)hangel*.

The formation procedures of Christian terminological derivatives indirectly affected the formation of Slovene specialized lexicon/terminology, which was a considerable part of literary lexical stock.